

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.53>**Богдан Шабаровський,***аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

ПЕРЕВІРКА ПОКАЗАНЬ СВІДКА ПІД ЧАС ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

На основі аналізу Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого 13 квітня 2012 року (із подальшими змінами), та релевантної судової практики розглянуто способи перевірки показань свідка під час прямого, перехресного та шахового допитів.

Ключові слова: доказ, перевірка доказів, показання свідка, прямий допит, перехресний допит, шаховий допит.

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України), прийнятий 13 квітня 2012 року, зумовив необхідність переосмислення ключових інститутів доказового права, зокрема перевірки доказів. Попри важливість цього компонента доказування, перевірка доказів як кримінально-процесуальне явище була і залишається малодослідженою. Певні особливості має перевірка окремих видів доказів, зокрема, показань свідків, що теж ще не стало предметом окремих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми. Правове регулювання використання в кримінальному провадженні показань свідків є предметом досліджень низки вчених, серед яких можна виділити Н.М. Максимішин, І.І. Когутича, О.С. Олександрова, О.Ю. Костюченко, В.М. Бабуничка. Про перевірку доказів у межах праць про доказування та коментарів до КПК України писали, зокрема В.Г. Гончаренко, М.Є. Шумило, Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, С.М. Стахівський, Є.Г. Коваленко. Втім, натеper в Україні відсутні дослідження особливостей перевірки показань свідка, в тому числі під час допиту.

Мета і завдання дослідження. Завданням дослідження є виокремлення та аналіз способів перевірки показань свідка під час прямого, перехресного та шахового допитів у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Під перевіркою доказів мається на увазі діяльність слідчого, прокурора, суду, слідчого судді, підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх захисників та законних представників, потерпілого, його представника та законно-

го представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, із з'ясування змісту доказів, зіставлення доказів, збирання нових доказів, що здійснюється з метою з'ясування належності, допустимості та достовірності кожного доказу. Як впливає зі змісту ст. 95 КПК України, показання свідка надаються під час допиту. Допит, що проводить сторона, яка викликала свідка, в ч. 6 ст. 352 КПК України названо прямим: «Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо обвинувачений взяв захист на себе – обвинувачений (прямий допит)». Під час прямого допиту відбувається не лише збирання доказів, а і їх перевірка. Так, той, хто допитує, ставить запитання «перевірочного» характеру: щодо фізіологічних, психологічних особливостей свідка, які могли вплинути на здатність свідка спостерігати події, про які він дає показання, обстановку місця події, час доби, погодні умови і т. д. Наведемо приклад. Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська розглядав справу за обвинуваченням у незаконному заволодінні транспортним засобом. Свідок – мати обвинуваченого – під час допиту дала показання про те, що обвинувачений упродовж всього дня, коли відбулася подія, був удома разом із нею, а тому не міг вчинити інкриміноване йому незаконне заволодіння транспортним засобом. Свідку були поставлені запитання, чим конкретно займався обвинувачений весь цей час, на які вона не змогла конкретно та детально відповісти. Суд визнав її показання недостовірними [1].

На забезпечення достовірності показань свідків спрямовані такі процесуальні норми:

– приведення свідка до присяги (ч. 2 ст. 352 КПК України);

– попередження свідка про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань та відмову давати показання (ч. 1 ст. 352 КПК України);

– видалення свідків із зали судового засідання перед початком судового розгляду (ч. 1 ст. 346 КПК України);

– вжиття судовим розпорядником заходів, щоб допитані та недопитані свідки не спілкувалися між собою (ч. 2 ст. 346 КПК України);

– свідки, які ще не дали показань, не мають права перебувати в залі судового засідання під час судового розгляду (ч. 4 ст. 352 КПК України);

– за клопотанням сторони кримінального провадження або самого свідка свідок може допитуватися за відсутності іншого допитаного свідка (ч. 5 ст. 352 КПК України).

Окремим способом перевірки показань свідка є його повторний допит. У ч. 13 ст. 352 КПК України передбачено, що «Свідок може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що свідок може надати показання стосовно обставин, щодо яких він не допитувався». Повторний допит може бути ініційований самим свідком, судом чи стороною кримінального провадження. Предметом повторного допиту можуть бути як ті обставини, щодо яких свідок уже допитувався, так і ті, щодо яких він не допитувався. Кіровоградський районний суд м. Кіровограда розглядав кримінальне провадження за обвинуваченням двох осіб в одержанні службовою особою неправомірної вигоди для себе за вчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, дії із використанням службового становища. За клопотанням сторони захисту суд повторно допитав свідка, який, згідно з обвинуваченням, передав неправомірну вигоду обвинуваченому. Суд з'ясував, що цей свідок «плутався в датах, розмірах, місці передачі грошових коштів ОСОБА_1, переплутав для кого кошти помічались люмінофорами, а для кого не помічались. Зокрема, тривалий час не міг визначитися: за вчинення яких дій він дав неправомірну вигоду ОСОБА_7 та ОСОБА_12. ОСОБА_8 робив великі перебри між поставленими йому запитаннями та відповідями на них. Відповіді на запитання давалися свідку вкрай важко. ОСОБА_8 звертався за підказками до прокурора». Суд визнав недостовірними показання цього

свідка про мету та мотиви передачі грошових коштів [2]. Повторний допит свідка на практиці часто відбувається і на досудовому розслідуванні, хоча у ст. 224 КПК України, яка регулює порядок проведення допиту на досудовому розслідуванні, прямо не передбачено можливість повторного допиту свідка на цій стадії кримінального провадження.

Відповідно до ч. 7 ст. 352 КПК України «Після прямого допиту протилежній стороні кримінального провадження надається можливість перехресного допиту свідка». М.С. Туркот вказує на те, що «перехресним можна вважати допит свідка стороною, протилежною тій, яка здійснювала його первісний допит у суді, із застосуванням навідних запитань з метою отримання нових даних, які мають значення у кримінальному провадженні, виправлення допущених свідком помилок, позбавлення доказового значення наданих раніше свідчень, а також часткової чи повної дискредитації особи свідка» [3, с. 191]. Перехресний допит виступає одночасно і як спосіб збирання доказу, оскільки КПК України не обмежує предмет перехресного допиту тільки тими показаннями, які були надані під час прямого допиту, і як спосіб перевірки показань, наданих раніше. Як зазначає Г.І. Сисоєнко: «Проведення перехресного допиту свідка дає змогу перевірити його свідчення і з точки зору обвинувачення, і з точки зору захисту, виявляє окремі неточності і суперечності в показаннях, усуває їх неповноту, допомагає уникнути помилок у разі з'ясування окремих обставин справи» [4, с. 733]. Слушною є думка Н.М. Максимішин про те, що перехресний допит «проводиться з метою перевірки одержаних під час судово-слідчих дій, насамперед прямого допиту, відомостей, розкриття суперечностей у показаннях, виявлення в них помилок та завідомої неправди, уточнення чи деталізації попередньо одержаних у суді показань» [5, с. 59].

Відповідно до ч. 7 ст. 352 КПК України під час перехресного допиту дозволяється ставити навідні запитання. У ч. 6 ст. 352 КПК України визначено, що навідні запитання – це запитання, «у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї». О.Ю. Костюченко вважає, що навідні запитання слугують для того, щоб «довести, що свідок або дає неправдиві свідчення, або сумлінно помиляється» [6, с. 69]. Є дискусійним питання про те, сприяє чи, навпаки, шкодить перевірці показань свідка можливість використовувати навідні запитання на перехресному допиті. О.В. Фунікова зазначає, що «відмінність забороненого питання від припустимого полягає в тому,

що в навідному запитанні відповідь наперед визначена настільки, що в того, хто відповідає, відсутня реальна свобода вибору» [7, с. 102–103]. На думку В.О. Попелюшка, «перехресний допит, як правило, характеризується досить високим психологічним навантаженням. Він відчутно впливає на психіку свідка, заважає адекватно сприймати запитання та критично ставитися до своїх показань. Неодноразове з'ясування однієї і тієї ж обставини з цих причин може призвести до навіювання сумнівів свідка у правильності його показань, а звідси – до зміни цих показань на догоду тій стороні, що допитує» [8, с. 151]. Досі актуальною залишається позиція В.І. Громова та Н.О. Лаговієра, які вважали, що «перехресним допитом треба користуватися вміло та обережно, оскільки невміле використання його часто сприяє не виявленню істини, а збиванню з пантелику цілком добросовісного свідка» [9, с. 102].

Як впливає зі змісту ч. 7 ст. 352 КПК України, можливість перехресного допиту, а отже, й право на навідні запитання, надається протилежній стороні кримінального провадження. Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України «сторони кримінального провадження з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники». Отже, до сторін кримінального провадження не належать, зокрема: головуючий, судді, потерпілий, його представник чи законний представник (окрім кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення), цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники чи законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Тому ці суб'єкти позбавлені права ставити навідні запитання.

Перехресний допит є важливим способом перевірки показань свідка, а ненадання стороні захисту права на допит свідків обвинувачення є істотним порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. На це вказує Верховний Суд у постанові від 11 грудня 2018 року у справі № 387/47/17, Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ) у рішеннях у справі «Жуковський проти України» від 03 березня 2011 року, в справі «Ван Мехе-

лен та інші проти Нідерландів» від 23 квітня 1997 року, в справі «Люді проти Швейцарії» від 15 червня 1992 року, в справі «Доорсон проти Нідерландів» від 26 березня 1996 року, в справі «Корнев і Карпенко проти України» від 21 жовтня 2010 року [10–15].

У рішенні «Жуковський проти України» ЄСПЛ констатує, що «всі докази мають зазвичай надаватися у відкритому судовому засіданні в присутності підсудного з метою забезпечення змагальних дебатів <...> за загальним правилом пункт 1 і підпункт d пункту 3 статті 6 Конвенції вимагають надання підсудному відповідної та належної можливості заперечувати показання свідка обвинувачення і допитати його під час надання останнім своїх показань або пізніше». У справі «Люді проти Швейцарії» ЄСПЛ стверджує, що «згідно з відповідними прецедентними рішеннями Суду, всі докази мають, як правило, подаватися у присутності обвинуваченого на відкритому слуханні і бути відкритими для спростування з боку іншої сторони. Є винятки з цього правила, але вони не мають порушувати права сторони захисту; за загальним правилом пункти 3 (d) та 1 статті 6 вимагають надання підсудному належної і достатньої можливості спростування і допиту свідка обвинувачення або під час подання ним свідчень, або на пізнішому етапі».

Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ, зокрема, рішення в справі «Доорсон проти Нідерландів», засудження не може ґрунтуватися виключно чи вирішальною мірою на показаннях, які сторона захисту не може заперечити. У справі «Корнев і Карпенко проти України» ЄСПЛ зазначає, що «якщо засудження виключно або вирішальною мірою ґрунтується на показаннях особи, допитати яку чи домогтися допиту якої підсудний не мав можливості ані під час досудового слідства, ані під час судового розгляду, права захисту виявляються обмеженими тією мірою, що є несумісною з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції».

Відповідно до п. 11 ст. 352 КПК України «Після допиту свідка йому можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їхніми представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головуючим та суддями». Тому судді, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники та законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, теж мають право ставити запитання свідкові, що є способом перевірки його показань. Відповідно до ч. 4 ст. 71 КПК України спеціаліст

має право із дозволу суду ставити запитання учасникам судового провадження.

Перевірка показань уже допитаних свідків відбувається також під час їх одночасного допиту. Такий вид допиту в літературі називають шаховим [16, с. 188; 17, с. 73]. У ч. 9 ст. 224 КПК України передбачено, що метою одночасного допиту є з'ясування причин розбіжностей у показаннях уже допитаних свідків, тобто перевірка достовірності показань кожного з них. Шаховий допит необхідний тоді, коли певні обставини стверджуються одним свідком, але заперечуються іншим (іншими), або коли у них наявні істотні розбіжності у показаннях, що не дає змогу встановити ту чи іншу обставину, що має значення у кримінальному провадженні. Одночасний допит складається із почергового надання показань викликаними особами, після чого слідчий, прокурор, суд можуть поставити запитання. Після цього особи, яких допитували, їхні захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Висновки

Перевірка показань свідка відбувається вже під час прямого допиту, тобто допиту стороною, яка викликала свідка. Додаткові можливості для перевірки показань свідка з'являються під час перехресного допиту у зв'язку із правом другої сторони ставити навідні запитання. «Перевірочною» процесуальною дією є шаховий допит, тобто одночасний допит кількох уже допитаних свідків з метою з'ясування розбіжностей в їхніх показаннях. Для перевірки свідка проводиться також його повторний допит.

Список використаних джерел:

1. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 14 грудня 2018 року у справі № 199/8608/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78557133>.
2. Вирок Кіровського районного суду міста Кіровограда від 15 червня 2017 року у справі № 404/5659/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67212769>.
3. Доказування у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / кол. авт. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 346 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За заг. редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
5. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юр наук. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2016. URL: <http://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Дисертація-21.pdf>.
6. Костюченко О.Ю. Особливості проведення прямого та перехресного судового допиту свідків і потерпілих. *Вісник кримінального судочинства Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 1. 2015. С. 66–73.
7. Фунікова О.В. Проблема навідних запитань у тактиці слідчих дій. *Теорія та практика судової криміналістики*. Випуск 10. 2010. С. 100–105.
8. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи. Київ : Кондор, 2006. 234 с.
9. Громов В., Лаговієр Н. Уголовно-судебне доказательство. Теория доказательств и практика применения норм доказательственного права. Москва : Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1929. 139 с.
10. Постанова Верховного Суду України від 11 грудня 2018 року у справі № 387/47/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78589549>.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Жуковський проти України». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_714/print1478377462683527.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів». URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=384>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Люді проти Швейцарії». URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=433>.
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Доорсон проти Нідерландів». URL: <https://www.scribd.com/document/269974341/Case-of-Doorson-v-the-Netherlands>.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Корнев і Карпенко проти України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_637/print1443083342676382.
16. Когутич І.І. Особливості та види судового допиту. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. № 1. 2003. С. 185–189.
17. Попелюшко В.О. Експертні знання в кримінальному провадженні за новим КПК України та допит експерта в суді. *Криміналістика і судовая експертиза*. № 58(2). 2013. С. 68–74.

На основе анализа Уголовного процессуального кодекса Украины, принятого 13 апреля 2012 (с последующими изменениями), и релевантной судебной практики рассмотрены способы проверки показаний свидетеля во время прямого, перекрёстного и шахматного допросов.

Ключевые слова: доказательство, проверка доказательств, показания свидетеля, прямой допрос, перекрёстный допрос, шахматный допрос.

Based on the analysis of the Criminal Procedural Code of Ukraine adopted on April 13, 2012 (with subsequent changes) and relevant court practice ways of checking witness testimony during direct, cross-examination and chess interrogations are considered.

Key words: evidence, checking the evidence, witness testimony, direct interrogation, cross-examination, chess questioning.

